**i y i** k i **k i t a p** l a r v a r . . .

TİMAŞ YAYINLARI
İstanbul 2024

timas.com.tr

**AŞK İLE ÇALIŞAN YORULMAZ**
**Ali Akyıldız Armağanı**
**CİLT-2**

**TİMAŞ YAYINLARI | 6166**
Tarih Kitaplığı - Hatırat | 56

**EDİTÖRLER**
Mehmet Yaşar Ertaş
İlhami Yurdakul
Ömerül Faruk Bölükbaşı

**KAPAK TASARIMI**
Kısmetgül Albayrak

**İÇ TASARIM**
Nur Kayaalp

**1. BASKI**
Haziran 2024, İstanbul

**ISBN**
ISBN: 978-625-6767-23-2
9 786256 767232

**TİMAŞ YAYINLARI**
Bahçelievler Mah. Zübeyde Hanım Cad. No: 8
Üsküdar / İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

**BASKI VE CİLT**
Uzunist Dijital Matbaa A.Ş.
Akçaburgaz Mah. 1584. SK. No : 21
Esenyurt/İstanbul
Telefon: (0212) 945 48 42
Matbaa Sertifika No: 68922

**YAYIN HAKLARI**
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

# Aşk ile Çalışan Yorulmaz

*Ali Akyıldız Armağanı* - II

EDİTÖRLER
Mehmet Yaşar Ertaş
İlhami Yurdakul
Ömerül Faruk Bölükbaşı

TİMAŞ TARİH

## MEHMET YAŞAR ERTAŞ

Marmara Üniversitesi Tarih Öğretmenliği Bölümü'nden 1992'de mezun oldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimini Marmara Üniversitesi'nde tamamladı. Sakarya Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapmaktadır. *Sultanın Ordusu; Karaağaç-ı Gölhisar (Acıpayam) Kazası; Sırrı Efendi, Risâletü't-Târih-i Nâdir Şâh; Yazıcı Murtaza Arnavutluk'tan Basra'ya 18. Yüzyılda Kayserili Bir Katibin Seyahat Anıları; Rodos Kuşatması 1522* adlı müstakil kitapları yayımlanmıştır. Ayrıca *Eskiçağ'dan Cumhuriyet'e Homa (Gümüşsu) Tarihi, Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası, Osmanlı'da Diplomasi, Siyaset ve Savaş, Osmanlı'da Yönetim ve Savaş, Kûtü'l Amâre 1916; Tarih Bilimi ve Metodolojisi, Tarih ve Diğer Bilimler* adlı editoryal çalışmaları bulunan yazar, Osmanlı seferleri ile sosyal ve ekonomik tarihi üzerine çok sayıda makale kaleme almıştır. Halen Osmanlı dönemi savaş tarihi ve seyahatnameler üzerine çalışmalarını sürdürmektedir.

## İLHAMİ YURDAKUL

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Marmara Üniversitesi'nde tamamlayan İlhami Yurdakul, çalışmalarını Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nde yürütmektedir. Yurdakul'un *Şeyhülislamlık Arşivi (Bab-ı Meşihat) Defter Kataloğu, Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876), Kethy Brown'un Bursa ve İstanbul Hatıratı, Aziz Şehre Leziz Su- Dersaadet (İstanbul) Su Şirketi, İstanbul Şer'iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu, Şeyhülislam Arzları ve Padişah İradeleri (1845-1878), Şehrin Hafızası- Bilecik Mezar Taşları ve Kitabeleri, Bir Harf Bir Medeniyet- Mim Kitabı, İktidarın Ruhu- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kişizade İmtiyazları (Beşik Ulemalığı, Siyaseten Katl, Müsadere)* adlı kitap çalışmaları yayımlanmıştır. Yurdakul'un *Osmanlı İlmiye Merkez Teşkilatı'nda Reform (1826-1876)* adlı kitabı Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından 2013 yılı Sosyal Bilimler Telif Eser Ödülü'ne, *Bir Harf Bir Medeniyet- Mim Kitabı* adlı kitabı 2022 yılı Mehmet Genç Özel Telif Eser Ödülü'ne *İktidarın Ruhu* adlı kitabı ise 2023 yılı Sosyal Bilimler Telif Eser Ödülü'ne layık görüldü.

## ÖMERÜL FARUK BÖLÜKBAŞI

Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesidir. Yüksek lisans ve doktora eğitimini aynı üniversitede tamamlamıştır. Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi üzerine araştırmalar yapmaktadır. Özellikle Osmanlı maliyesi ve darphaneleriyle ilgili yayınlanmış çalışmaları vardır. Bunlardan bazıları şunlardır: *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire*, *II. Abdülhamid Döneminde Mali İdare*.. Bölükbaşı 2003 yılında yüksek lisans teziyle Bankacılık ve Finans Tarihi Araştırma Ödülü'nü, 2013 yılında ise doktora teziyle Demirkent Tarih Ödülü'nü almıştır.

# İÇİNDEKİLER

**SİYASET VE DİPLOMASİ .....7**

**Oğuzların Selçuklu Serüvenine Dair Yeni Bir Değerlendirme**
Gülay Öğün Bezer.....9

**Şibanîler: XVI. Asırda Maveraünnehr'e Hükmeden Özbek Sülalesi**
Ahmet Kanlıdere.....35

**Şehzadeyi Kim Katletti? 18. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Yapısı Bağlamında III. Ahmed'in Şehzadesi Mehmed'in Ölümü Meselesi**
Mehmet Yılmaz Akbulut.....54

**Sadrazamların Bayram Alayları**
Şaduman Tuncer .....77

**II. Mahmud Devrinde Değişen Siyasi Sembolizm, Hükümdarın Görünürlüğü ve Ta'lîk-i Tasvir-i Hümayun Merasimleri**
Yüksel Çelik .....91

**Batılı Müelliflerin Perspektifinden Sultan II. Mahmud: Doğu ve Batı Arasında Arafta Kalan Bir Sultan**
Süheyla Yenidünya Gürgen.....129

**Şeyhülislâmlık'tan İlk Siyasî-Dinî Beyannâme: İlmiye, Meşrutiyet ve Muhalefet**
İsmail Kara.....154

**Damat, Darbeci, Deli: Erken Tanzimat Siyasî Dünyası, 1848 Devrimlerinin Babıâli'ye Yansıması ve Reform Düşmanı Bir Paşanın Çıkışlı-İnişli Öyküsü**
Selçuk Akşin Somel .....175

**Fransız Maliyeci Marquis de Ploeuc'ün İstanbul Serüveni (1859-1867)**
Hasan Ali Çakmak.....215

**Babüssaade Ağası Hacı Ahmed Ağa'nın Trajik Serencamı**
Edhem Eldem.....246

**Münir Paşa Merkezinde Kraliçe Victoria'nın "Elmas Jübilesi" (1897)**
Hacer Topaktaş Üstüner.....284

**Mütareke Döneminden İşgale, İzmir'de Osmanlı Hükumeti'nin İdari ve Askeri Uygulamaları**
Zekeriya Türkmen .....301

**EKONOMİ VE TOPLUM .....327**

**16. Yüzyılın Başlarında Niksar Kazası Kırsalında İktisadi Hayat**
M. Hanefi Bostan .....329

**Osmanlı Devleti'nde Köle ve Cariye Sahibi Gayrimüslimlerden Alınan Vergi: Resm-i Üsârâ**
Murat Uluskan .....352

**Evliya Çelebi'nin Köleleri**
Mehmet Ali Ünal .....365

**1652 İstanbul Yangını'nın Vakıflara Etkisi Üzerine Bir Derleme**
Kenan Yıldız.....393

**Darbhâne-i Âmire Osmanlı Sikkelerini Neden Tecdid Ediyordu? Para Emisyonuna Osmanlı Sikkelerinin Katkısı (1766 - 1802)**
Ömerül Faruk Bölükbaşı .....411

**Bülbülce Adası ve Cizye Muafiyeti**
Nursel Manav .....426

**Bâbıâli Tanzimat'ın İlk Yıllarında Ekonomik Kararları Nasıl Alırdı? Temettuat Sayımları ve Taşrada Vergi Politikasının Oluşturulma Süreci (1845-1847)**
Sinan Kaya .....453

**19. Yüzyılda Lefke'de (Osmaneli) Bir Yabancı ile Evlenmek: Roza ile Âsım'ın Evlilikleri**
Muzaffer Doğan .....484

**Süleymaniye Sancağı'nda Martini Taklidi Kaçak Tüfek Üretimi (1878-1918)**
Davut Hut .....500

**İdare-i Mahsusa Çalışanlarının Sosyal Güvenliği Meselesi (1888-1922)**
Sema Küçükalioğlu Özkılıç .....525

**Eyvah, Paşa'm Öldü: Evlilik ve Mülkiyet Ekseninde Bir Osmanlı Kadınının Miras Mücadelesi**
Serap Sunay.....552

**Van Vilayetinin Demografik Yapısı ve Kürt-Ermeni İlişkileri (1876-1908)**
Tuncay Öğün .....586

# 19. YÜZYILDA LEFKE'DE (OSMANELİ) BİR YABANCI İLE EVLENMEK: ROZA İLE ÂSIM'IN EVLİLİKLERİ

MUZAFFER DOĞAN*

Bu makalede konumuzun öznesi Lefke'de (Osmaneli) yabancı olan Roza olduğu için ve müslüman olan Âsım ile evlilik teşebbüsü üzerine gelişen ihtidâ sürecini ele aldığımız için Roza ve onun aile çevresi üzerine kurgulu bir metin ortaya konulmuş oldu. 19. yüzyılda özellikle yüzyılın sonlarında bir yabancı ile evlenmek söz konusu olduğunda müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmeyeceğini peşin olarak kabul etmiş oluyoruz. Gizli veya takiyye yollu bir evlilik olmuşsa tabi ki bunu zaten tesbit etmemiz oldukça zor. Ancak gerçekte bu kadının mürtedliği yani dinini terk etmesi anlamına geliyordu ve ağır bir cezası vardı. Adı geçen yüzyıl sonlarında bir yabancı ile evlenmek denildiğinde gayrimüslim veya ihtida etmiş gayrimüslim bir kadınla müslüman bir erkeğin evlenmesinden söz ediyor olmalıyız.

Burada "yabancı" kavramına da açıklık getirmek yerinde olacaktır. Tanzimat ve Islahat Fermanı öncesinde "yabancı" kavramını ele aldığımızda Osmanlı tebaasından olmayan gayrimüslimlerin tanımlandığını anlıyorduk. Yani yabancı devletlerden Osmanlı Devleti topraklarına herhangi bir sebeple giriş yapmış insanlar kastediliyordu. Bunlar Osmanlı gayrimüslimleri yani ehli zimmet taifesi kadar ayrıcalıklı haklara sahip olmasalar bile yine de devletlerarası hukuk çerçevesinde güvence altına alınmış insanlar olarak "müstemin" adıyla isimlendiriliyordu. O dönemlerde Osmanlı Devleti'nin bir şehrine sürekli yerleşmek ve bu ülkede yaşamak isteyen yabancılar için evlenmek sürekli yaşamak için ruhsat almayı kolaylaştıran yöntemlerdendi. Genellikle Osmanlı ehli zimmet taifesi denilen tebaa gayrimüslimlerinin kızlarıyla evlenme teşebbüslerinde

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi.

bulunan Fransız, İngiliz, İtalyan vs. uyruklu gayrimüslimler kesinlikle yabancı idiler. Normalde devlet haberdar olduğu takdirde bu türden izdivaç girişimlerine izin vermiyordu; fakat herhangi bir yolla bir defa kadı defterine nikah kaydı düşürtebilenler otomatik olarak bu ruhsatı almış oluyorlardı. Devlet yanında bu türden izdivaçları klasik devirlerde gayrimüslim kızın ailesi ve onların tâbi oldukları cemaatleri de istemiyordu. Özellikle cemaat lideri sayılan patrikler mezhep ve millet yapılarının bozulmaması adına bu evliliklere karşı çıkıyorlardı[1].

Ancak 19. yüzyıl ikinci yarısından itibaren patriklerin hâlâ karşı çıktıkları görülmekle beraber ailelerde durum değişmişe benziyordu. Bu tesbitler daha çok imparatorluk payitahtı İstanbul için geçerliydi. Tabi bu evre için çözümlenmesi gereken problem yaratabilecek bir gelişme de şüphesiz –Rumlar açısından- bağımsızlığını kazanmış Yunanistan'dan dolayı Osmanlı tebası olan Rumların önemli bir kısmının Yunan vatandaşlığına geçmesi veya geçmeye çalışması olmalıdır. Yunan vatandaşlığına geçmiş Rumların yabancı sınıfından kabul edilip edilmediği ayrı bir araştırma konusu olmaya adaydır. Fakat bunu başarabilmiş Rumların Yunan vatandaşı kabul edildikleri açıktır. Bunların ortaya çıkarttığı problemler de ayrı bir araştırma konusudur.

Konumuza dönersek 19. yüzyıl ikinci yarısında yabancı kavramının anlamı ve bağlamı özellikle söylediğimiz gibi payitaht dışında değişmiş görünüyor. Cizye defterlerinde, nüfus defterlerinde, temettuat defterlerinde, şehrin, kaza merkezinin yerli nüfusu verildikten sonra kazada bulunan yabancılar da listeleniyordu. Bu defterlerdeki tanımlamaya göre yabancı: iskân şartlarına uygun biçimde olarak başka bölgelerden gelmiş fakat avarız vergisi listesine kaydedilmemiş ve gelişinden itibaren bekleme süresi on seneyi geçmemiş olan reaya yani Osmanlı gayrimüslimleri için devlet tarafından kullanılan resmi bir statü adı olmuştu[2].

Bu tanımdan sonra Roza niçin yabancı idi sorusunun cevabına geçebiliriz. Roza'nın ihtida ederek Asım ile evlenmesine itirazda bulunan babası Nikolaki Ciyof'un ifadeleri bizi bu konuda aydınlatıyor. Onun ifadesine göre aile Bulgar kökenliydi ve Lefke'ye Bulgaristan'dan gelmişti. Hattâ Filibe Kazası'na bağlı Avratalan isimli köydendi[3]. Onun

---

1 İstanbulda yabancılar hakkında bir değerlendirme için bkz. Muzaffer Doğan, *Bâbıâlî'nin Emir Defteri (1 Numaralı Buyuruldu ve İlmühaber Defteri; Değerlendirme, Transkripsiyon)*, shf. 36 vd., Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.

2 29 Aralık 1845 tarihli nüfus defterinin başında yer alan taşrada yabancı tanımı: Bi-tevfikıllahi tealâ irade-i seniyye-i mülûkâne muktezâsı üzre iskân şürûtuna tatbîkan taşra mahallerden vürûd ile hâne-i avarıza kaydolunmamış ve on senesini tecâvüz etmemiş ve âhar kazâlardan gelmiş olan ol-makule yabancı reâyâ defteridir ki ber-vech-i âtî zikr olunur. (BOA, (Başkanlık Osmanlı Arşivleri), NFS.d. (Nüfus Defterleri), nr. 1374, s. 2).

3 Bir başka belgede Nikolaki kendisini şu şekilde tanımlamaktadır. "Bende Lefke'de mukim tüccârdan Avratalanlı Bulgar Cemaatinden Nikola Dimo Ciyof kulları..." (BOA., BEO. (Babıali Evrak Odası), nr. 468-35098). Avratalan Köyü'nün şöhretleri bütün memlekete yayılmış abacı esnafı veya tüccarı dışında Bulgarlar açısından itibar sahibi başka şöhretli şahsiyetler çıkarttığı da anlaşılıyor. Bunlardan en önde gelenler: Stoyan Chomakov (1819–1893), politikacı; Nayden Gerov

ifadeleri dışında başka belgelere baktığımızda meselâ 1844 tarihli Lefke'ye ait cizye defterinde vergi mükelleflerinin isimleri zikr edilirken nitelikleri ve belli başlı özelliklerinin kaydına da rastlıyoruz. Defterdeki bazı isimlerin kimlik bilgilerine baktığımızda aslında Nikolaki'nin göçmen olarak niçin Lefke'ye geldiğini ve yerleştiğini de anlayabiliyoruz. Adı geçen tarihte Lefke'de 8-10 adet Filibe'nin Avratalan Köyü'nden gelmiş ve bir şekilde çalışan, iş yapan şahıs bulunmaktaydı[4]. Yine tanımlamalardan hareketle bunların ekserisinin abacılık mesleği yaptıkları ve bazılarının aileleriyle beraber Lefke'ye geldikleri anlaşılıyordu. Nikolaki ya bu köylülerinin referansı ile buraya sonradan gelmişti veya bu erken gelenlerin çocuklarından birisiydi. Görünüşe bağlı olarak abacı değil de tüccar sıfatıyla anıldığına göre belki de aba üreten hemşehrilerinin mallarını pazarlama işiyle ticarete atılmış da olabilir[5].

---

(1823–1900), yazar; Yoakim Gruev (1828–1912), eğitimci; Lyuben Karavelov (1834–1879), yazar; Georgi Benkovski (1843–1876), devrimci (1876 Bulgar isyanı önderlerinden); Petko Karavelov (1843–1903), politikacı; Todor Kableshkov (1851–1876), devrimci; Mihail Macarov(1854–1944), politikacı;Pavel Gruev (1879–1945), Hukukçu; Dimcho Debelyanov (1887–1916), şair.

4 Filibe Kazasından Avratalan Karyeli abacı ter bıyıklı Filibe veled-i Koryo sin (yaş) 25; Filibeli orta boylu abacı Benter veled-i Nikola 30; Karındaşı Filibo yaş 15; Avratalan Karyeli abacı Nişo veled-i Niko sin 30; Refîki karye-i mezbûrdan ablak abacı Mihail veled-i Marad sin 17; Refiki karye-i mezbûrdan kırçıl bıyıklı Dimitri veled-i Tozanin sin 55; Oğlu şâb Drişfo sin 16; Çırağı ter bıyıklı Atanaş veled-i İstidyani sin 25; Karye-i mezbûrdan abacı kara bıyıklı Gaşico veledi Sanco; Oğlu şâb Hristo sin 12 (BOA., ML.VRD.CMH., d. (Maliye Varidat Cizye Muhasebesi Defterleri), nr. 254). 1845 tarihli Temettuat defteri kayıtlarına göre yine aynı köyden Ganço veledi Sanco Lefke'de bir Han işletmesine ortaktı. Odabaşı Ganço v. Sanco; Evsat. Saliyane alınmadığı. Mersûm Filibe Kazâsı'ndan Avratalan Karyesi'nden olup beş seneden-beru kasaba-i mezbûrda hancılık ile me'lûf olduğu. Karabudak-oğlu Hanı demekle ma'rûf nısf-ı handa 8 bâb oda icâriyesinden 400 guruş. Bir senede tahmîni temettuâtı: 1000 guruş. 400'ü hancılıktan. (BOA., ML. VRD. TMT., D., (Maliye Varidat Temettuat Defterleri) nr. 8853).

5 Bulgaristan'da Filibe Kazası, Avratalan Köyü aslında karye (köy) olarak isimlendirilmekle beraber zaman zaman kaza olarak da anılmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla köy iricesi bir yerleşim yeridir. Avratalanı'nın aynı zamanda Bulgaristan tarihi için de çok önemli bir yer olduğu tarihine bakıldığında anlışılıyor. Bulgaristan'ı bağımsızlık sürecine götüren gelişmelerden olan ilk isyan hareketinin 1876 tarihinde Bulgar isyanı adıyla buradan başlatıldığı bilinmektedir. Küçük bir yerleşim merkezi olmasına karşın çıkarttığı aydınları ve sanatçıları ile Bulgaristan kültür tarihinde önemli yer tutan bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Bugünki ismi Koprivştitsa olan Avratalanı köylü aydınlardan birisi de 1854-1944 yılları arasında yaşamış ve İstanbul ile Kudüs seyahatlerini kitaplaştırmış olan Mihail Macarov'dur. (Mihail Macarov, *Kudüs Yolculuğu-Edirne, İstanbul, İzmir, İskenderiye 1868-1869-* çvr. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul 2015). Onun kendi doğduğu yer ve memleketi olan Avratalanı hakkında adı geçen kitabında yer yer bilgiler verdiğini görmekteyiz. Genel olarak köyünü anlatırken duygusal davrandığını görsek de söyledikleri oraya mensup bir insana ait olmaları açısından önemlidir: *Kocabalkan'ın güneyinde yer alan Ortabalkan'ın eteklerinde konumlu Avratalan'ı, 14.-15. yüzyıllarda İkinci Bulgar Devleti'nin başkenti Veliko Tırnovo'dan ayrılan soyluların kurduğu varsayılır. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki en büyük abacılık, kaytancılık ve celepçilik merkezi kimliğini kazanan ve Afrika'ya dek uzanan çok geniş bir coğrafyada ticarî etkinlikte bulunan kasabanın özel konumunu Macarov şöyle dile getirir: 1876'ya kadar Avratalan sanki Osmanlı'ya bağlı değildi. Türkler, Türk veya genelde Pomak olan kendi temsilcisini gönderirlerdi göndermesine, ama bunun, kasaba büyüklerinin dediği dışına çıktığı görülmemiştir. Türk zaptiyeler Avratalan evine giremezdi. Herhangi bir görev gereği gönderildiğinde dahi, izin almadan avlulara giremezlerdi. (Маджаров, 1995: 35).*

1872 tarihine ait Divan-ı Ahkam-ı Adliye makamına sunulmuş bir arz, bize Roza'nın babası Nikolaki'nin kimliği hakkında çok daha detaylı bilgiler vermektedir. Bu tarihi Asım ile Roza'nın kaçış (veya kaçırılma) tarihi olan 1894 ile karşılaştırdığımızda aslında Nikolaki ailesinin Lefke'de bulunma tarihlerini ve gerekçesini de anlamış oluyoruz. Bu arz, Roza'nın babası tarafından adı geçen makama sunulmuştu. Burada tam ismi Dimitri oğlu Nikolaki olarak geçmekteydi. Daha da önemlisi Nikolaki'nin bu arzın adres kısmında kendisini İstanbul Valide Han'da ikamet etmekte olan bir tüccar olarak göstermesidir. İstanbul ve Valide Han Nikolaki'nin yerellikten çıkmış bir tüccar olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkıyor[6]. Bu arada Nikolaki'nin Filibe Avratalanlı olmakla birlikte aslında İstanbul'da ikamet etmekte iken kayın pederi Hani, Lefkelidir.

Ailenin detay bilgilerine arzda rastladığımız için arzın konusunu buraya özetlemek son derecede faydalı olacaktır: Arza göre Nikolaki'nin kayın pederi Lefkeli Hani (veya Hanebi) 1277/(1860-1861) senesine mahsub olmak üzere Hüdavendigar Sancağı'nın ağnam (koyun-hayvan), duhan (tütün), hatab (odun) vesaire vergilerinin toplanması

---

*Babam için Avratalan'ı Hıristiyanlık etiğinin, Bulgar özgürlüğü ve ticaretin bir tapınağıydı. Bu ücra diyarda kocalar, herhangi bir kuşku veya korkuları olmadan yılın 6-7 ayında ailelerini yalnız bırakabiliyorlardı. Türk yönetimini birkaç jandarmayla bir müdür temsil ediyordu, bunlar genelde Pomak'tı ve üstelik Avratalanlı ileri gelenlerin isteği doğrultusunda seçiliyordu. Pomaklar mütevazî insanlardı ve hiçbir pervasızlık yapmazlardı. Bunlar ev sahibinin izni olmadan Avratalan evine giremezdi. (...) Türkçe okuma yazması olmayan bir müdürü anımsıyorum. Sekreterin yokluğunda, o, Filibe'de eğitim görmüş ve Türkçeyi resmî mektup yazacak kadar iyi bilen Avratalanlı öğretmen ve genç tüccarlardan yardım istiyordu*. (Hüseyin Mevsim, "Bulgar Toplumcu Mihail Macarov'un (1854-1944) 1868 Yılına Ait İstanbul İzlenimleri", Atatürk Kültür Merkezi, *Türk ve Dünya Kültüründe İstanbul, Bildiriler I*, s. 2489, İstanbul 2012). Macarov'un anı kitabının çevirisini yapan ve hakkında bir tanıtım yazısı yazan Hüseyin Mevsim çalışmasında yazarın kendi köyü ile ilgili referanslarından da alıntılara yer vermiş: *Biz Avratalan'da kışın çamurun ne olduğunu bilmeyiz. Bizim orada toprak kumsal, neredeyse bütün sokaklar taşla kaplı ve dar da olsa, trotuarımız vardı. Mahallemizde, hatta başka merkezî mahallelerde atık suların toplandığı kanallar kazılmıştı*, Mevsim, "a.g.m", s. 2496; İstanbul'da kalmak için tuttukları evi tanıtırken: ... *Önemli olan, refakatçiye gerek duymadan kolayca Bulgar kilisesine gidebilecektik. Çorapçı Hanı'nda dükkân tutan babam gündüzleri evde olmuyordu. Annem ve komşusu ise Avratalan'da her gün kiliseye gidiyorlardı. Öyle ki, burada kilise için pazar gününü veya herhangi bir önemli yortunun gelmesini bekleyemezlerdi*. Mevsim, "a.g.m.", s. 2498.; ... *Fener'deki Bulgar kilisesinde Bulgaristan'ın dört bir diyarından kadın ve erkek buldular ve yabancı yerde yaşamaya kolay alıştılar. O yıllarda İstanbul'da çok Avratalanlı vardı, bunlar kilisedeki ayinden sonra kahve içmek için evimize uğruyordu*. Mevsim, "a.g.m.", s. 2498; ... Köyün ticaret hayatı geçmişi ve abacılık niteliğine yaptığı vurgu: *Kırım Savaşı'ndan sonra babamın şirketi Mısır'la ticaret yapmaya başlayıp Kahire ve İskenderiye'de mağazalar açınca, yün çorap, terlik ve üst giysi gibi ihraç ürünlerini ağırlıkla Bulgarlar üretiyormuş. Giderek, Mısırlıların zevkinin değişmesiyle ürünler de değişmeye başladı. Örneğin, kalın Avrupa çuhasından paltolar Avratalan ve İstanbul'da hazırlanıyordu*. Mevsim, "a.g.m.", s. 2500.

6 Bulgar Avratalanlı Mihail Macarov'un İstanbul anıları içerisinde kullandığı ifadeler Nikolaki'nin memleketinden çıkan tüccar sınıfının hangi genişlikte işler yaptıklarını açıklıyor. Bu durumda Nikolaki'nin İstanbul Valide Han tüccarlığını hiç yadırgamamak gerekiyor: ...*Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki en büyük abacılık, kaytancılık ve celepçilik merkezi kimliğini kazanan ve Afrika'ya dek uzanan çok geniş bir coğrafyada ticarî etkinlikte bulunan kasabanın özel konumunu Macarov şöyle dile getirir* ..., Mevsim, "a.g.m.", s. 2489.

işini üzerine almıştır. 1872 senesine gelinmesine rağmen Hani'nin geçmiş hesabından bakiye kalan cüzi bir borcu kapatılmadığı için 1277 (1860-61) hesabı hacze tabi tutulmuştur. Bunun düzeltilmesine dair Nikolaki'nin talebi üzerine başlatılmış bir yazışma sözkonusudur. Böylece kayınpeder Hani'nin de önemli bir tüccar olduğunu Hüdavendigar (Bursa) Sancağı'nın önemli bir ihalesini kazanmış olması ve tasarruf etmiş olmasından anlıyoruz[7].

Roza'nın ihtidası ve nikahlanması –veya kaçırılması- olayının gerçekleştiği esnada, annesi ve kardeşiyle Lefke'de bir evde iken babalarının davayla ilgili olarak İstanbul'dan ariza sunmasının sebebi de böylece anlaşılmış oluyor. Nikolaki belki de başından beri İstanbul'da idi. Nikolaki, kayınpederi Hani ile ticaret sebebiyle tanıştıktan sonra Hani'nin kızıyla evlendi. Karısı ve çocukları Lefke'de ikamet ederken Nikolaki de büyük ihtimalle işlerini İstanbul'dan yürütmeye devam etti. Dönemin tüccar sınıfına baktığımızda, özellikle gayrimüslim veya yabancı tüccarın karakterlerini gözönüne aldığımızda genellikle İstanbul gibi büyük şehir tüccarının taşra temsilcisi oluyorlar. Veya tersi taşrada mevcut bir grup tüccarın İstanbul ile olan ticari ilişkilerini yönetmek üzere İstanbul'da faaliyet gösteriyorlar. Bu açıdan baktığımızda Nikolaki'nin sürekli Lefke'de ikamet etmeyerek İstanbul'da bulunmasını daha rahat anlayabiliriz. Bu bilgiler aile tarihi açısından önemli olmak yanında, ihtida davasının İstanbul'da çözüme bağlanacak kadar uzamasının sebeplerini açıklamaları açısından da önemlidir. Yani Roza İstanbul'da Bulgar Eksarhlığı'nın da müdahil olduğu bir davaya konu olurken bunda babasının etki derecesinin yüksek olması da muhtemelen rol oynamıştır.

Yine Dimitri-oğlu Nikolaki Ciyof'un iddialarına göre 30 yıldır -bir diğer ifadeye göre 20 yıldır- Lefke'de yaşıyorlardı. Cizye ve temettuat defterlerinde uzun yıllardır Lefke'de yaşadıkları anlaşılan göçmenler hâlâ yabancı olarak anılmaktadır. Yabancı tanımında ifade edilmiş olan "10 yıllık sınır süreyi geçmemiş" ifadelerine rağmen ailenin hâlâ yabancı olarak nitelendirilmesi maliye memurlarının teamül alışkanlıkları olsa gerektir. Veya muhtemelen resmi olarak iskan ruhsatına kavuşmuş olsalar bile asıl yerli yerleşimciler tarafından yabancı sınıfında tutuluyorlardı ve bu da defterleri düzenleyenlerce de kullanılmaya devam ediyordu. Nikolaki'nin ticaretle meşgul bir tüccar oluşu ve de özellikle zamanının çoğunu İstanbul'da geçiriyor oluşu, Roza'nın annesi ve bir de yaşını öğrenemediğimiz bir erkek kardeşiyle beraber Lefke'de babalarından çoğu zaman ayrı olarak yaşadıklarını düşünmemize yardımcı oluyor.

Kaçırılma olayı (iddialara göre) gerçekleştiğinde Roza'nın yaşının kendi iddiasına göre –bir yerde 22 bir yerde 24- olduğunu, babasının verdiği bilgiye göre 20 civarında olduğunu öğreniyoruz. Yine babasının verdiği bilgileri itibara alacak olursak yaklaşık 30 yıldır Lefke'de bulunmaları Roza'nın Lefke'de doğduğu anlamına geliyor. Roza'nın tahsiliyle ilgili bir bilgiye ulaşamıyoruz; fakat onun itiraflarından hareketle Lefke'de bir

7 Nikolaki'nin arzı için bkz. BOA., ŞD. (Şurâ-yı Devlet), nr. 2865-4.

Bulgar cemaati veya kilisesi bulunmadığı için kendisinin Rum cemaatine devam ettiğini –bu muhtemelen ibadet için Rum kilisesinin kullanıldığını karşılamaktadır, belki dini eğitimini de bu kilisede aldığı sonucunu da bize verebilir- dolayısıyla kendisinin Bulgar cemaati mensubu değil Rum cemaati mensubu olduğunu vurgularken verdiği bilgilerden bazı çıkarımlar yapmak mümkün görünmektedir.

Asım Efendi'nin tanıtımına geçersek, onun hakkında biraz daha sınırlı bilgilere sahip bulunmaktayız. Kendisi bazen icra memuru[8], bazen bidayet mahkemesi memuru, bazen adliye memuru olarak tanımlanmış olsa da kesinleşmiş tam tanımının Ertuğrul Sancağı Bidayet Mahkemesi icra memuru Asım Efendi olduğunu tesbit ediyoruz. Onun yaşı hakkında bir bilgimiz veya tahminimiz yok. Onun da esas memleketinin Bilecik veya Lefke olmadığını Sofya kökenli olduğunu biliyoruz[9]. İki tarafın da Bulgaristan kökenli olmaları bir tesadüf olsa gerektir. Ancak Asım'ın Roza'yla tanışmasının nasıl gerçekleştiğini bilemiyoruz. Sadece Asım'ın icra memurluğu görevi dolayısıyla, Roza'nın babası Nikolaki'nin tüccar oluşu sebebiyle bir icra işlemi sırasında karşılaşmış olmaları muhtemeldir diyebiliyoruz. Çünkü Asım'ın görev yeri Lefke değil Bilecik. Ve Lefke de bu tarihlerde Ertuğrul Sancağı'na (Bilecik'e) bağlı bir kaza merkezi. Yani Asım Efendi'nin Bilecik bidayet mahkemesince görevlendirilmiş olarak Lefke'ye gitmesi, icra olunacak evin sayımını yapması, bu vesileyle de Roza'yla tanışmış olması mümkün gibi görünüyor. Bir diğer olasılık ise Asım'ın Sofyalı, Roza'nın babası Nikolaki'nin de yine Sofya yakınlarında olan Filibeli olmasının bir hemşehrilik tanışıklığı oluşturmuş olabileceğidir. Tabi varsayımlar yoluyla bir telkinde bulunmaktan ziyade yanılmış olma çekincemizi de ortaya koyarak şahsi bir yorum yaptığımızı belirtmemiz gerekiyor.

Nikolaki'nin arzuhalindeki anlatımına göre (davanın bütün seyri devlet tarafından, bu anlatımın doğruluğu üzerinden sürdürülmüştür.) 11 Ağustos 1894 gece vakti Ertuğrul Sancağı icra memuru Sofyalı Asım Efendi yanına aldığı reji kolcuları vesair kişilerden oluşan onbeş atlı ile beraber Lefke'deki evini kuşatmış ve saldırıda bulunmuşlardır. Âsım Efendi, ailesini çeşitli tehditlerle korkutarak toplamda onbir kalemde altıyüz yirmiiki lira kıymetinde eşya ve parasını almıştır. Bunların yanında bir de 20 yaşındaki kızı Roza'yı alıp gitmiştir. Nikolaki olayın başına para ve eşyalarının alınmasını koymaktadır. Kızının kaçırılmasını ikinci plana atarak aslında olayın adî bir hırsızlık ve gasp olayından başka bir şey olmadığına vurgu yapmak istemektedir. Tabi olayın gerçekleşme tarihi 11 Ağustos olmakla beraber Roza'nın annesinin olay sabahı Ertuğrul Sancağı mutasarrıflığına çekmiş olduğu telgraf, adli işlemlerin başlatılması için başlangıç noktası olmuştur. Belge akışlarından anladığımız kadarıyla hemen akabinde Nikolaki'nin Hüdavendigar Vilayeti'ne olayın anlatıldığı ve şikayetin yapıldığı bir

[8] BOA, BEO., (Babıali Evrak Odası), nr.460-34488.

[9] ... "Ertuğrul icrâ me'mûru Sofyalı Asım Efendi berâberinde...", (BOA, BEO, nr.468-35098)

arzuhal sunduğunu da anlıyoruz[10]. Valilik, bu arzuhale dayalı olarak yapılan işlemlerin bilgisini 18 Ağustos'ta İstanbul'a bildirmiş görünmektedir. Nikolaki'nin olayı daha teferruatlı anlattığı ve hukuki açıdan kendi lehlerine sonuçlandıracak argümanları ön plana çıkarttığı arzuhalin sunum tarihi ise 29 Ağustos'tur ve bu defa İstanbul'da doğrudan Sadaret'e sunulmuştur[11].

29 Ağustos tarihli arzuhalin konu olarak ikinci safhasına geçtiğimizde Nikolaki baskın sonrası yaşanan gelişmelere temas etmektedir: Kendisinin olay esnasında Lefke'de bulunmadığından bahisle yaşananları eşinin Ertuğrul Sancağı (Bilecik) mutasarrıflığına telgrafla haber verdiğini bildirmektedir. Yine eşinden yaptığı alıntılamalara göre anlaşıldığı kadarıyla eşinin şikayetine Ertuğrul mutasarrıflığı, Roza'nın gönüllü kaçtığı ve yine onun müslümanlığa geçmek arzusundu bulunduğu cevabını vermiştir. Dönemin ihtida süreci kurallarına göre ihtida talebi olduğunda kişinin bağlı bulunduğu kilise ve patriklike mensup papaz veya papazların huzurunda kişinin bu isteğini ifade etmesi, özgürce ve hiçbir baskı, etki altında kalmadan tamamen kendi rızasıyla karar verdiğini itiraf etmesi gerekiyordu. Ayrıca bu itirafın kayda alınarak bağlı bulunulan vilayet idare meclisince de kabul edilerek onanması ve bir karar haline getirilmesi gerekiyordu. Nikolaki'nin anlatımına göre de bu işlem Roza için yapılmak istenmiş görünüyordu. Hudavendigar vilayet idaresince bu kuralı uygulamak üzere Rum papazları vilayet meclisine davet edilmiş; ancak Rum papazlar Roza'nın ve ailesinin Bulgar asıllı oldukları için Bulgar Eksarhhanesi işlerine müdahil olamayacaklarını söyleyerek davadan çekilmişlerdi. Kısacası çekilirken konunun Bulgar Eksarhhanesi sorumluluk alanına girdiğini beyan ederek davayı o tarafa havale etmeyi tercih etmişlerdi.

Nikolaki ve eşinin ilk müracaatları doğrultusunda yapılan işlemler sırasında Rum papazların dava sürecinden çekilmesi üzerine anlaşıldığı kadarıyla Ertuğrul mutasarrıflığı Roza'nın Asım'ın yanından alınarak Ertuğrul Sancağı naibi nezaretine teslim edilmesini sağlamıştı. Ayrıca konu hakkında İstanbul'a (önce Hüdavendigara yapıldığı,

---

10 Hudavendigâr valiliğinin İstanbul'a sadarete gönderilen ilam yazısında Nikolaki'nin arzuhalinden ne şekilde alıntı yapıldığı da gösteriliyor: *...mezbûrenin pederi Nikolaki Ciyof nâm kimesne tarafından gönderilen arzuhâlde kendüsu hâricde iken gice sâ'at altı râddelerinde mûmâ-ileyh Âsım Efendi ma'iyyetinde sekiz on nefer süvârî ve reji kolcuların bulunduğu hâlde müsellehan ikinci kapudan hânesine duhûl ile mahdûmuyla haremi uykuda iken kasasını açdırarak altıyüz liralık mikdârı mücevherât ile nukud ve eşyâsını sirkat ve kerîmesini cebren kaldırup Bilecik'e aşırmağa cür'et eylemesiyle...* (BOA, BEO., nr. 460-34488).

11 Sadaret Mektubi Kalemi'nce Hudavendigar (Bursa) valiliğine gönderilen ihbarname türündeki yazıda 18 Ağustosta Adliye Nezareti'ne bir başvurunun yapıldığı ifade edilse de bu başvurunun Nikolaki tarafından yapıldığına dair bir gönderme yoktur. Vurgu daha çok Nikolaki'nin 29 Ağustos tarihli bizim de metin oluşturmada esas aldığımız başvurusuna yapılmaktadır: "Hudavendigar Vilayetine 22 Ağustos 310/ 3 Eylül 1894.
Fî 6 Ağustos sene 310 'da/ 18 Ağustos 1894 Ertuğrul Sancağı icrâ me'muru Asım Efendi hakkında muamele-i kanuniye ifası [ricasını havi] Adliye Nezareti'ne yazılmış ve merkum Nikolaki tarafından bu kerre bi'l-mürâca'a istid'â-yı ma'delet edilmiş olmağla ... H. 03-03-1312/4 Eylül 1894". (BOA., BEO., nr. 468-35098).

gelişmelerin Hüdavendigar tarafından İstanbul'a aktarıldığı anlaşılıyor) bilgi verildiği, bu bilgilere göre o ana kadar; Asım Efendi tutuklanmış, çalındığını ifade ettiği eşyası Ertuğrul telgraf müdürü tarafından kontrol altına alınmıştı. Nikolaki bu bilgilendirme naklini yaptıktan sonra dilek veya istekler kısmına geçmektedir. Buna göre çalınan eşyanın bir an evvel tarafına teslim edilmesi yine ilk sırada yer alıyordu. İkinci olarak Ertuğrul Sancağı'nda ve Hudavendigar Vilayeti'nde mezhepçe bağlı oldukları Bulgar Eksarhhanesi vekili bulunmadığı için İstanbul'da bulunan eksarhhane ruhbanları huzurunda Roza'nın ifadesinin alınması gereğini zikrediyordu. Bunun için de Roza'nın süratle İstanbul'a getirilmesi talebinin Ertuğrul Sancağı'na telgrafla iletilmesi ricasını ilave etmekteydi[12].

18 Ağustos'ta Hudavendigar valiliğinin sadarete yazdığı tezkerede aynı zamanda 11 Ağustostan bu yana yapılan işlemler de sıralanmıştı. Valiliğin bilgi yazısına göre icra memuru Âsım Efendi, Lefke'den Rozayı kaçırarak Bilecik'teki evine götürmüştü. O gece, ibtida mektebi muallimlerinden Hasan Efendi kanalıyla buldurduğu şahitler huzurunda Roza ile nikah akdi gerçekleştirildi. Ertesi gün, Âsım Efendi yanına Roza'yı almadan vilayet meclisine giderek, altında onun ismi yazılı ve parmak izi basılı bir arzuhal sundu. Roza adına düzenlenmiş arzuhalde kendi aralarında yapılmış olan ihtida işleminin tanınması talebinde bulunuluyordu. Ancak meclis, Nikolaki'nin arzuhalinde de belirtilen kendisi Lefke dışında iken hanesinin sekiz-on atlı şahıs ile birlikte Asım tarafından basılması, oğluyla hanımı uykuda iken kasasından hırsızlık yapılması, kısacası kızının zorla kaçırıldığının ifade edilmesi; yine Bilecik'te Bulgar papazları bulunmadığından ihtida konusunun bir müddet (onbir gün kadar) ertelenmesi ifadeleri ve taleplerine dayalı olarak Roza adına düzenlenmiş ihtida arzuhalini kabul etmedi[13].

Roza'nın ihtida arzuhalinin vilayet meclisince kabul edilmemesinin temelinde tabi ki Tanzimat Dönemi'nden itibaren yenilenmiş olan ihtida kuralları ve formaliteleri yatıyordu. Burada Roza'nın anne ve babasının telgraf ve arzuhallerinde saydıkları gerekçeler aslında ihtida kurallarına nelerin uymadığının delilini oluşturuyordu. Ertuğrul yerel bidayet mahkemesinin ihtidayı kabul etmemesi son derece doğaldı. Mahkeme aynı sebeplerin de etkisiyle fakat daha çok mahkemeden izin alınmadan Hasan Efendi tarafından kıyılmış olan nikahı da kabul etmedi. Hüdavendigar valiliğinin ilamında anlatılanlara göre mahkeme Roza'nın annesinin hiç olmazsa Bulgar papazı bulunana kadar müslümanlığının 11 güne kadar ertelenmesi talebini de kabul etti. Aynı zamanda bir devlet memuru olarak yanına diğer devlet memurlarını da alarak ev basmak, kız kaçırmak (devlet makamları aksi ispat edilene kadar iddia makamının ifadelerine göre hareket ediyor), izinsiz nikah kıydırmak, gibi meşru olmayan fiilleri dolayısıyla ve daha da önemlisi kendisinden şikayetçi olunulduğu için, bunun başkalarına kötü örnek

12 Nikolaki'nin arzuhali için bkz. (BOA., BEO., nr. 468-35098).
13 BOA., BEO., nr. 460-34488.

olmaması adına Âsım Efendi'yi memuriyetten ihraç etti. İzinsiz nikah kıyan Muallim Hasan Efendi de görevinden azledilerek Bilecik'e iki saatlik mesafedeki (muhtemelen at ile) köyüne sürgün gönderildi. Hüdavendigar valiliği bu ilam yazısının birer kopyasını da aynı tarihte Adliye ve Dahiliye nezaretlerine göndererek kendilerinin bu noktaya kadar üzerlerine düşen görevi yerine getirdiklerini ve bundan sonra nelerin yapılması gerektiğini İstanbul'un belirleyeceğini, verilecek talimat ve emirlere hazır olduklarını beyan etti[14].

Sadarete havale edilen bu dava sürecini sadaret de sadaret müsteşarlığı kanalıyla 22 Ağustos 1894 tarihinde Adliye Nezareti'ne havale etti. Nezaretten ilk olarak, Ertuğrul mutasarrıflığında ve Hüdavendigar Vilayeti'nde ilk adımda alınmış olan tedbirlerin uygunluğuna bakılması, ilave yapılması gerekenler varsa bunların da yerine getirilmesi istendi. Adliye Nâzırı Nedim Rıza Paşa, 2 Eylül 1894 tarihli sadarete gönderdiği arzda Hüdavendigar ve Ertuğrul idarelerince anlatılanlara uygun biçimde alınan kararların uygulanmasının nezaretleri tarafından münasip görüldüğünü; ancak Muallim Hasan Efendi hakkında bölge idaresince alınan köyüne sürgün uygulamasının kendi nezaret görev alanına girmediğini, dolayısıyla bu konuda karar almaya ve uygulamaya yetkileri olmadığını bildirdi[15].

Daha önce 18 Ağustos ve 29 Ağustos tarihlerinde Nikolaki tarafından verildikleri artık açığa çıkan iki arzuhalde Asım Efendi hakkında kanuni işlemin yapılması birincil istekti. İkinci istek ise çalındığını iddia ettiği para ve eşyaların kendisine teslim edilmesi talebiydi. 4 Eylül 1894 tarihinde Sadaret Mektubî Kalemi'nce Hüdavendigar valiliğine yazılan mektupla gasp edildiği iddia edilen eşyanın İstanbul'a ulaştırılması ve Roza'nın halihazırda nerede bulunduğunun belirlenerek gerekli soruşturma ve yazışmaların yerine getirilmesi istendi[16]. 4 Eylül tarihli adı geçen Mektubi Kalemi yazısına ek olarak Nikolaki Efendi'nin 29 Ağustos'ta İstanbul'da Sadarete ve Adliye ile Dahiliye nezaretlerine sunduğu anlaşılan arzuhalinin bir sureti de Hüdavendigar Vilayeti'ne gönderilmişti. Bu suretin gönderilmesi Roza soruşturmasının bundan sonra Ertuğrul Sancağı veya Hüdavendigar'da değil de İstanbul'da yürütülmesinin gerekliliğini vurgulayan arzuhaldeki taleplerin yerine getirilmesi gereğini de ortaya koyuyordu. Roza'nın ailesi buna gerekçe olarak Bilecik ve Bursa'da Bulgar papaz olmamasını göstermişlerdi.

28 Eylül 1894 tarihinde Adliye ve Mezahib Nâzırı Rıza Paşa sadaret makamının direktifleri doğrultusunda Roza soruşturması için yaptığı icraatları anlattığı arizasında Roza-Âsım hikayesinin seyrini değiştirecek sonuçlara ulaşıldığını ifade etmiş oluyordu. Buna göre Ertuğrul mutasarrıflığı adliye istintak dairesince tespit edilen Nikolaki'nin eşyası ve parası Roza'ya teslim edilmiş olduğu halde ve Roza'nın kendisi Ertuğrul Sancağı

14 BOA., BEO., nr. 460-34488.
15 BOA., BEO., nr. 460-34488.
16 BOA., BEO., nr. 468-35098.

polis komiserine emanet edilmiş olduğu halde İstanbul'a gönderilmişlerdi. 23 Eylül'de nezaretlerine gönderilen sadaret yazısında yerine getirilmesi emredilmiş olan ihtida soruşturmasının da yapılmış olduğu işin seyriyle beraber anlatılmıştı.

Roza ifadesinde baba ve annesinin iddia ettikleri gibi Bulgar mezhebine mensup olmadığını; küçüklükten beri Lefke Rum kilisesi tarafından yetiştirildiğini ve ibadetlerini de burada yaptığını beyanla kendisinin Rum cemaati mensubu olduğunu belirtmişti. Yaşının 22 olduğunu dolayısıyla kendi rızasıyla İslamı kabul edebilme hakkının bulunduğunu da bildirmişti. Bu gerekçelere dayanarak kendisinden son bir itiraf alacak papazın Bulgar Eksarhlığı'ndan değil Rum Patrikhanesi'nden getirtilmesi talebinde bulunmuştu. Talebinin uygun görülmesi üzerine İstanbul Rum Patrikhanesi'ne mensup bir papaz tarafından din değiştirme itirafının alındığı ve ihtidasında ısrarcı olduğunun tespiti yapıldıktan sonra Mezahib Müdiriyetince hakkında gerekli işlemler yapılarak müslümanlığını tasdik eden ilmühaberin eline verildiği ve kendisi Bilecik'e geri dönmek arzusunu bildirdiğinden eşyası üzerinde bulunduğu halde sadaret makamına gönderilmiş olduğu nâzır tarafından sadarete bildiriliyordu[17].

Bulgar Eksarhlığı'nın ve Bulgar elçilik işlerini yürütmekte olan Bulgar Kapı Kethüdalığı'nın[18] konuyu başka yerlere çekmemeleri adına, yine onların hukuken ikna edilmelerinin sağlanması adına, Roza'nın Rum cemaatinden olduğu itirafının ve Lefke'de, Bilecik'de belki Bursa'da Bulgar papaz bulunmaması hususunun iyi ifade edilmesine dair Sadrazam Cevad Paşa Adliye ve Mezahib Nazırı Rıza Paşa'ya bir ikaz yazısı daha gönderdi[19].

Bunun üzerine Rıza Paşa tahkikatın bir başka deyişle ihtida onamasının daha ayrıntılı bilgilerini, hukukiliğini de belirterek yukarıda detaylandırdığımız yazıya ilave olarak sadarete tekrar gönderdi. Bu ilavelere göre ihtida etmek isteyenlere hangi muamelenin yapıldığının açıklanması gerekiyordu. İhtida için Adliye ve Mezahib Nezareti'ne başvuranların ilk iş olarak bir rahip ve ebeveyniyle, (en azında birisiyle) onlar da bulunmuyorsa akrabalarından veya kefil olabilecek yakınlarından birisiyle görüştürülmeleri bir müddetten beri uygulanan bir yöntemdi. Müzakereci rahip veya

17 BOA., BEO., nr. 487-36473-3.

18 Osmanlı ülkesinde henüz elçilik bulundurma hakkı olmayan devletlere elçilik yerine işlerini yürütmek üzere kullanabilecekleri bir memuriyet hakkı veriliyordu ve bunlara yabancı devlet kapı kethüdası ismi veriliyordu. Uzun süreli savaş hali içerisinde bulunulan devletlere de sürekli elçilik bulundurma hakkı verilmediği için ya kapı kethüdası atamalarına izin veriliyordu veya başka bir devlet elçiliği tarafından temsil edilmelerine göz yumuluyordu.

19 "Melfûf tezkire-i aliyye-i asafânelerinde Rum Cemâ'ati'ne mensûb olduğu beyân buyurulan kızın pederi Bulgar olup buraya celb olunması da Lefke'de Bulgar papası bulunmamasından neş'et eylediğine ve eksarhlıkça ve kapu kethudalığınca bu işe ehemmiyet verileceği mahsûs olduğuna mebni mezbûreye Rumluk isnâdındaki mutâla'a-i dâverîlerinin sûret-i husûsiyyede olarak işbu pusulanın zeyline tahririle tezkire-i mezkûrenin i'âdesine himmet buyurulması mütemennâdır efendim. Fî 27 rebiülevvel sene 1312" Sadrıazam ve Yaver-i ekrem Cevad (BOA., BEO., nr. 487-36473-2).

papazın tesbit ve tayini için kendisine hangi mezhebden veya cemaatten olduğu da sorulmalıydı. Nitekim bu tahkikatta Roza'ya sorulmuş o da kendisini Rum olarak tanımlamış hattâ nüfus defterinde bile Rum olarak kayıtlı bulunduğunu söylemişti. Yaşını 24 olarak beyan etmekle (daha önceki tezkerede 22 denilmişti, babası da ilk arzuhalinde 20 beyanında bulunmuştu) mezheb seçmekte serbest olduğunu gösterdiğinden kendisini Rum mezhebine dahil etmesinin hukuki açıdan bir mahzuru olmadığı da açığa çıkmış oluyordu. Dolayısıyla Rum Patrikhanesi'nden bir papaz davet edilirken kanun gereği Roza'nın babası da nezaretçe hazırlanmış olan bu mülakata çağırılmıştı. Ancak Nikolaki kızının din değiştirme kararında ısrarını önceden fark ettiği için onu evlatlıktan reddetmiş; bir daha yüzünü görmek istemediğini söyleyerek toplantıya katılmamıştı. Konunun Bulgar Eksarhlığıyla bir ilgisi olmadığının bir diğer kanıtı ise Roza'nın ifadelerine göre babası otuz seneyi aşkın bir zamandır Lefke'yi vatan edinmiş bir kişi olarak oraya bağlı ve oraya ait bir kişi olarak Bulgaristanla hiçbir ilgisi olmadığıydı. Hattâ Lefke'deki ibadetleri için babası da Rum kilisesine devam ediyordu. Adliye ve Mezahib Nazırı Rıza Paşa'nın sadaretin uyarısı üzerine kaleme aldırdığı bütün bu hassas noktalar Bulgar Eksarhlığı'nın ve Bulgaristan Kapı Kethüdası'nın hiçbir itiraza hak ve salahiyetleri bulunmadığını gösteriyordu[20].

Roza'nın Bilecik'e dönme arzusundan Rıza Paşa'nın sadarete sunduğu tezkerede de bahsedilmişti. Öyle anlaşılıyor ki Roza Bilecik'e geri döndü. Burada daha çok Roza merkezli bir dava söz konusu olduğu için devletin resmi makamları da yazışmalarında onun üzerine odaklanmış görünüyor. Böyle olunca Âsım'ın Ertuğrul bidayet mahkemesi icrâ memurluğuna geri dönüp dönemediğini belgelerden öğrenemiyoruz. Sadece tahmin yürütmekle bir sonuca gidebiliyoruz. Roza'nın bütün prosedürleri yerine getirerek hattâ fazladan bunun için İstanbul'a giderek, hukuken geçerli bir din değiştirme işlemi yapmış olması daha doğrusu bunun bütün ilgili mercilerce kabul görmüş olması Âsım'ı da bütün töhmetlerden kurtarmış olmalıdır.

Bütün töhmetler derken tabi Nikolaki Ciyof'un hırsızlık olarak nitelendirdiği eşyalarının ve parasının alınması meselesinin de Roza İstanbul'a götürülürken onların da beraber götürülmesiyle çözülmüş olduğu anlaşılıyor[21]. Roza'nın götürdüğü eşyaların onun bir itirafnamesi ile beraber Mezahib Müdürlüğü'ne sunulmuş olması aslında

---

20 "... kızının cümle-i ifâdâtından bulunması mülâbeseleriyle eksarhlığın ve kapu kethudasının i'tirâzât der-meyânına hakk ve salâhiyyetleri olamamak lâzım geleceği ve nezâretce sûret-i ma'rûza dâ'iresinde mu'âmele icrâsı tabi'î idüğü ma'rûzdur. Ol-bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 27 Ra sene 1312 " Adliye ve Mezâhib Nâzırı bende Rıza. (BOA., BEO., nr. 487-36473-2).

21 .... Mezbûrenin taht-ı i'tirâfında olarak Adliye istintâk dâ'iresince mukayyed bulunan eşyâsı nezdinde olduğu hâlde liva polisi komiserine tevzian Der-saâdet'e i'zâm kılındığına dâ'ir Ertuğrul mutasarrıflığından alınan 18 Ra sene 1312/19 Eylül 1894 tarih ve 151 numrolu tahrirat mezkûr eşyânın müfredâtını mübeyyin melfûf pusula ile leffen savb-ı devletlerine irsâl ve mezbûre dahi i'zâm kılınmış olmağla me'âline ve iş'âr-ı şerîfe nazaran iktizâ-yı hâlin îfâsına himmet (BOA., BEO., nr. 480-35943).

davaya esas olan olayların başlangıcında bu eşyaların Âsım tarafından değil de Roza tarafından alıkonulduğuna vurgu yapması açısından önemlidir. Böylece Roza belki de babası tarafından kendisine hediye edilen eşya ve paraları götürdüğünü bir şekilde itiraf etmiş oluyor. Babasının ısrarı üzerine adı geçen eşyaları yine babasına teslim edilmek üzere iade etmiş olduğu anlamı ortaya çıkıyor. Sonuçta eşyaların götürülmesi suç isnadı olmaktan belki de soruşturma yürütücüleri tarafından gösterilen kolaylıklarla çıkartılmış oluyordu. Bütün bu delillerden ve gelişmelerden hareketle son bir yorum yapacak olursak; eğer istediği takdirde Âsım'ın görevine geri dönme konusunda bir engeli kalmadığını tahmin edebiliriz.

## SONUÇ YERİNE

Buraya kadar Roza ve Âsım merkezinde gelişen ve adli bir hadise gibi gösterdiğimiz olay ve gelişmeler aslında bir evlenme meselesiydi. Ancak evlenmenin bir din değiştirmek (ihtida) hareketini de beraberinde getirmesiyle biz sancak-vilayet-payitaht arası ve hatta nispeten devletlerarası bir muamelat zincirinin içerisine düşmüş olduk. Bu durumda doğal olarak sonuç bağlamına doğru giderken Osmanlı Devleti'nde din değiştirme nasıl oluyordu sorusunun cevabına bakarak Roza'nın durumunu kıyaslamakta ve değerlendirmekte yarar vardır.

Din değiştirme gibi hem neslin hem kültürel mirasın devamına etki açısından azınlık cemaatleri veya Osmanlı millet sistemi içerisine dahil yapıları derinden etkileyen hareketlenmelere cemaat liderleri ve mensupları her zaman karşı olmuşlardır ve tepki göstermişlerdir. İhtida hareketlerinin hiç olmaması veya en azından sınırlı kalması adına gayret göstermişlerdir. Devlet ise belli bir yaşa gelmiş ve din değiştirme olgunluğuna erişmiş kimselerin beyanını gerçek kabul ederek bu istekleri din adamları nezdinde ve şahitler eşliğinde yerine getirilmesine izin vermiştir. Klasik dönemde gayrimüslim bir şahıs müslüman olurken yaklaşık olarak şu işlemler yapılmaktaydı; ihtidâ fiilinin bulunulan yerde varsa kadı huzurunda yapılması gerekiyordu. İlk olarak kelime-i şehadet getirtilirdi. Buna iki müslümanın tanıklığı da lâzımdı. Tanıklıklar gerçekleştirildikten sonra yeni müslüman olmuş şahsa bir müslüman ismi verilir, eğer erkek ise başına sarık sarılır ve sünnet merasimi yapılır, böylece din değiştirme işlemi tamamlanmış olurdu[22].

Tanzimat döneminde bu prosedürün köklü biçimde değiştiğini görürüz. Tanzimat sonrasında ihtidâ muamelatı ve prosedürünü şu şekilde sıralayabiliriz[23]: 1- Mühtedîler müslüman olduklarını veya böyle bir istekleri olduğunu bir dilekçe ile vilayet idare meclisine (Meclis-i İdare-i Vilayete) bildiriyorlardı. 2-Vilayet idare meclisinde ihtida

[22] Yavuz Ercan; *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukukî Durumları*, Ankara 2001.

[23] Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları* (1472-1909) TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 3.

talebinde bulunanın sorgusu (istintak) yapılıyordu. 3-Sorgulama sırasında; müslüman adayının kimliği tespit ediliyor, hür, âkil-bâliğ olup olmadığı araştırılıyor, hangi millete, mezhebe tabi olduğu belirleniyordu. 4-İhtidâya dış etkilerin sebep olup olmadığına, başkalarının zorlaması, kandırması veya teşvikinin bulunup bulunmadığına bakılıyordu. 5- Mühtedîye kelime-i şehâdet teklif ediliyordu. 6- Bu sorgulama bizzat valinin huzurunda, onun başkanlığını yaptığı bir heyet tarafından gerçekleştirilmekteydi. 7-Vilayet idare meclisinde sorgulama tamamlandığında kanuni sorgulama ve soruşturmasının yapıldığı, mühtedinin dilekçesine "derkenar" olarak kaydedildikten sonra şer'î mahkemeye gönderiliyor ve aynı işlemler burada da tekrarlandıktan ve kendi tercihi ve rızasıyla eski dininden dönüş yaparak İslâmiyet'i kabul ettiği belirlendikten sonra yeniden kelime-i şehâdet teklif ediliyordu. Bunu yerine getirdiğinde kendisine isteği doğrultusunda İslâmi bir isim veriliyor ve bütün bu işlemler adlî geleneğe uygun olarak şahitlerin huzurunda gerçekleşiyordu. Mahkemedeki işlemler bittikten sonra ise, ihtidâ îlâmı bütün teferruatı ve tarihi ile birlikte sicillere kaydedilmekte idi. Gelişmeler ve uygulamalar daha sonra merkeze yani İstanbul'a sadarete bildiriliyordu[24].

Klasik dönemle Tanzimat dönemi arasında ihtida konusunda –ve diğer birçok konu başlığında- değişikliğe giden yolda Osmanlı Devleti tebaası olarak barındırılan azınlıkların 18. yüzyıl ortalarından itibaren büyük devletler tarafından himaye altına alınarak Osmanlı içişlerine karışmakta birer araç olarak kullanılmaları oldukça belirleyici olmuştu. 19. yüzyıla gelindiğinde artık azınlıklar üzerinden devlete ağır baskılar yapılabiliyordu. Bu himaye olgusu azınlıklara belli konularda devlete karşı daha cesurca ve talepkar davranma cesareti vermişti. İhtida hareketlerine bahsedilen dönemde yine bu cesaretten kaynaklı verilen tepkiler bazen büyük çatışmaların, isyan ve kavgaların fitilini bile ateşleyebiliyordu[25].

Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin zaten var olan adalet anlayışının bir gereği olarak ihtida ile ilgili şikayetler ilgili kurumlar tarafından gerektiği şekilde ele alınıyordu. Fakat bu konulara hassasiyet gösterilirken yabancı devletlerin İstanbul veya ilgili şehirlerdeki temsilcilerinin hukuki uygulamalar konusunda şüpheye düşürülmemelerine de önem gösteriliyordu. Bu bakımlardan düzenlemeden sonra tekrar tekrar hatırlatılan mad-

---

[24] Konu hakkında oldukça fazla sayıda bireysel ve toplu, yerel veya merkez odaklı çalışmalar mevcuttur. Bizi ilgilendiren kısmıyla alakalı olmak üzere ihtida hakkında geniş bilgilendirme ve değerlendirmeler için Osman Çetin ve Yavuz Ercan dışında ayrıca bkz. (Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebanın Yönetimi* İstanbul 1990; Halide Aslan, *Tanzimat Döneminde İhtida (1839-1876)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara (2008); Kamil Çolak, *XVI. Yüzyılda İstanbul'da İhtidâ Hareketleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2000; Selim Deringil, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidad*, Çev. Ayşen Anadol – Taciser Ulaş Belge İstanbul, İletişim Yayınları, 2017).

[25] Örnek bir hadise için bkz. (Muzaffer Tepekaya, "Selanik Vilayeti Almanya ve Fransa Konsoloslarının Öldürülmesi Olayı (6 Mayıs 1876)", *Belleten*, c. 77, sayı. 280, ss. 1031-1070, Aralık 2013).

delerde hangi noktalara önem verildiğini anlamak açısından bir hatırlatma belgesinin ayrıntılarındaki tarifi burada zikretmekte fayda vardır.

Bu kurallar konulduktan sonra istenilen sonucun her yerde alınamadığına dair şikayetler çoğaldığında ilgili bölgelere tekrar hatırlatılıyordu. 1857 senesinde Üsküp taraflarından gelen şikayetlere göre Kalkandelen Kratova ve Kumanova kazalarında hristiyan kızları zorla ihtida ettirilmekte ve müslüman erkeklerle bu şekilde zorla evlendirilmekteydiler. Yine iddialara göre son yıllarda yaklaşık 200 kıza bu şekilde din değiştirtilmişti. Üsküp civarı için tekrar hatırlatılan kuralların aslında aynı yıl içerisinde memleketin bütün bölgelerine yapıldığı ilgili belgede vurgulanıyordu[26].

Burada esas aldığımız belgeye göre; gayrimüslim şahısların müslüman olmak istediklerinde uygulanması gereken işlemlerin neler olduğu bütün ülke yöneticilerine gönderilmişti. Buna rağmen uygulamada yaşanılan problemlerden dolayı ilgili cemaat ve azınlık temsilcilerinden gelen şikayetler veya birtakım eksikliklerden hareketle müslüman olmak isteyene karşı yapılan haksız isnadlar devam ediyordu. Mesela 1857 tarihinde Üsküpten gelen şikayetlere karşın bu yeni kurallar Üsküp valisine tekrar bir yazıyla gönderilmiş ve hatırlatılmıştı. 1859 da ise tekrar ilgili idari birimler uyarılmak durumunda kalınmıştı. Hatırlatma metninde ihtida eyleminde dikkatle uygulanacak yöntem yukarıda ifade ettiğimiz şartlara göre biraz daha ayrıntılı olarak şu şekilde izah edilmişti: 1-İslamiyete geçmesi için kimseye cebir ve zorlama kullanılmayacak. Bazı dinini bilmez müslümanların hristiyanları din değiştirmeye teşvik anlamında bu zorlamalara yeltendikleri anlaşılmaktadır. 2- Gayrimüslim birisi kendi rızası ile İslâm'a geçmek istediğinde ait olduğu mezhebin ruhani reisi, mühtedinin anne ve babası onlar yoksa akrabası meclis tarafından (vilayet meclisi) detaylı ifadeleri alınacak. İhtida işinin herhangi bir çekince veya korkudan olmadığı ortaya konacak. 3-Eğer taraflar isterlerse başbaşa bırakılarak kendi başlarına gelişmeleri tekrar gözden geçirip müzakere etmeleri sağlanacak. 4- Kanuna uygun bir ihtida olduğu yani gerçek bir istek ve vicdanî sevkle din değiştirmek arzusu tesbit olunduğunda hukukun gerekleri uygulanacak. Bu aşamalardan sonra eğer tereddüt eder bir hale girerse veya ihtidadan vazgeçme kararına varırsa yakınlarına terk ve teslim olunacak. 5-İhtida arzusunda olan şahsın reşit olmamış bir çocuk olduğu tesbit edilirse bu konuda ifadelerine başvurulmadan anne babasına veya akrabasına teslim edilecek. Eğer reşitlik ve akıl baliğlik meselesinde tereddüd hasıl olursa yerel meclisce bir karar verilmeyecek; şahıs emin bir yerde tutularak merkez iradenin (İstanbul) izni ve ruhsatı beklenecekti[27].

Normalde belgelere dayalı bir tarih metni yazıyor isek ve yazdığımız tarihi olay belgelerin bahsettiği yerde bitmek zorunda kalıyorsa "daha sonra neler oldu?" sorularına çoğunlukla cevap bulamıyoruz. Ancak sözlü tarihin devam ettiği durumlarda konunun

[26] BOA., HR.MKT., (Başkanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Mektubi), nr. 311-53.
[27] BOA., HR.MKT., nr. 311-53-1.

devamı hakkında bazıları subjektif nitelik taşısalar bile bir takım yol gösterici verilere ulaşma imkanımız olabilmektedir. Veya yakın tarihler söz konusu ise 100-150 yıllık bir dönem gibi ailenin devamını takip ederek "daha sonra ne oldu?" sorusunun cevabını onlardan almamız mümkün olabilmekte. Burada merak edebileceğimiz sorulardan bazıları şunlar olabilir: Roza Bilecik'e geri dönebildi mi? Âsım ile evlilikleri ne kadar sürdü? Âsım işine geri dönebildi mi? Dönmedi veya dönemedi ise hangi işle, meslekle hayatını sürdürdü? Çocukları oldu mu; kaç çocukları oldu? Onlar ve ailelerinin maceraları nasıl oldu?

Edebiyatçı yazar Fikret Özkurt, Roza'nın romanını yazdı. Roman 2017 yılında basıldı[28]. Fikret Özkurt roman konusuna başlamadan ifade etmiş olduğu teşekkür yazısında; *Roza Hanım'ın üçüncü göbekten torunu, romanın kurgusundaki esin kaynağım sevgili Mustafa L.'ye, verdiği tarihi bilgiler için teşekkür ederim* ifadelerini kullanmış. Roman tabii ki kurgu olduğu için oradaki bütün ifadelerin Roza'nın torunlarından olan Mustafa'nın verdiği tarihi bilgilerden ibaret olmadığını kolayca tahmin edebiliriz. Ancak aile tanımlayıcı bilgilerin, meselâ ailenin geldiği yer, babanın mesleği, mezhepsel veya dinî aidiyet gibi bilgilerin, Âsım ve Roza'nın yaşlılıkları veya ölüm yılları en azından dönem tahminlerinin torun Mustafa tarafından verilmiş bilgilerden hareketle romana yerleştirilmiş olduklarını –bahsi geçen teşekkür yazısına dayanarak- söyleyebiliriz.

Roman anlatımına göre Roza 1874'te Lefke'de dünyaya gelmiştir. Roza'nın babasının ismi Nikolaki'dir ve Lefke'de kilise papazıdır. Annesi'nin ismi verilmemiştir –biz de belgeler bahsetmediği için bulamamıştık-. Fakat Rodop dağları eteklerinde bulunan Filibe'den Lefke'ye göç eden baba tarafı değil anne tarafıdır. Baba Teselya kökenli Pelasg ırkından gelmekte olup yerleşik Anadolu gayrimüslimidir. Anne tarafı yıllar yıllar önce Balkanlar'dan baba tarafı İmroz'dan gelmiştir. Bir de baba II. Abdülhamid döneminde, 1909'da[29] devlete ve millete sadakati sebebiyle Mecidiye nişanı ile taltif edilmiştir[30].

---

28 Fikret Özkurt, *Lefkeli Roza: Yarım Kaldı Her Şey*..., Telgrafhane Yayınları, Ankara 2017.

29 Adı geçen Mecidiye nişanı istasyon memuru Nikolaki'ye 11 Ağustos 1907 tarihinde verilmiştir: "Ertuğrul Sancağına muzâf Lefke Nâhiyesi istasyon memuru Nikolaki Efendi'nin hükûmete müte'allık husûsâtda gayreti görüldüğünden bahisle beşinci rütbeden Mecîdî nişân-ı zîşânıyla taltîfi hakkında Hudâvendigâr Vilâyet-i aliyyesi'nden gelen 13 Temmuz 1323 tarihli ve 220 numrolu tahrîrât leffen takdîm kılındı..." (BOA., DH. MKT. (Dahiliye Mektûbî Kalemi) nr.1189-24) Mecidi nişanı meselesi doğru fakat Nikolaki başka bir Nikolaki. İstanbul'da ticaret yapacak kadar büyük bir tüccar olan Nikolaki'nin uzun yıllar sonra gelip taşrada istasyon memurluğu yapacak pozisyona razı olması zor görünüyor. Razı olsa bile devletin onu o yaştan sonra istihdam edeceği de son derece şüpheli olurdu. Fakat bu alıntıyı niçin yaptım? Sözlü tarihte veya anlatılarda bazen söylencelerin de gerçek veya değil bazı çağrışımlara dayandırıldığını göstermek açısından böyle bir alıntı yaptım. Demek ki Roza'nın üçüncü nesil torunlarından Mustafa da böyle bir bilgiye ulaşmış veya kendisine bahsedilmiş. Sadece başka bir Nikolaki'yi ninelerinin babası olarak nitelemişler.

30 Özkurt, *a.g.e.*, s. 9.

Buraya kadar bizim yazdıklarımızla aynı veya yakın olan bilgiler Roza'nın 1874 Lefke doğumlu olması, babasının isminin Nikolaki olması. Bunların dışındakilerin en azından büyük bölümü torun Mustafa'nın dağarcığına yanlış intikal etmiş bilgiler olmalı. Çünkü Filibe, Balkanlar, Teselya bir şekilde roman yazarının tercih etmesine gerek olmayan bilgiler. Demek ki ailede bu göçmenlikle ilgili bir şeyler konuşula konuşula bu günlere gelinmiş. Ancak yanlış bilgiler eksilerek veya ilaveler taşıyarak gelmiş gibi görünüyor. Romanda bundan sonraki kısım ise bizim bağımızın koptuğu dönemle ilgili olduğu için yani 1894'ten sonrasıyla alakalı olduğu için tahmini bilgiler olsa da bize yine de ailenin akıbeti hakkında bir kanaate sahip olmak açısından faydalı anlatımlar olarak kabul edilmeli.

Romanın girişinde yakaladığımız bu bilgilere ilerleyen sahifelerde başka bilgiler – veya kurgu bilgiler- ekleyebiliyoruz. Mesela Âsım Lefke kadısı olarak tanımlanmakta. Roza ile tanıştıktan ve aşk ilişkileri başladıktan sonra normal bir kız isteme, nişanlanma ve nikahlanma gerçekleşmekte. Roza evlilik dolayısıyla ihtida etmekte ve bu ihtidâ merasimi sadece resmi memur olan müftü huzurunda gerçekleşmekte. Özetle Roza'nın 6 çocuğu olmakta. Âsım amansız hastalıktan 1915 senesinde vefat etmekte. Roza'nın ölüm yılı yok ancak 1963 senesine ait bir hatırasını anlatırken kendisinin oldukça ihtiyarladığından bahsetmekte (roman Roza'nın ağzından anlatıldığı için).

Sonuç olarak Roza ve Âsım'ın günümüzdeki torunları aile mensubu olsalar da aradan geçen 140-150 yıla yakın zaman tabiidir ki bazı bilgi boşluklarının oluşmasına yol açmış görünüyor. Dilden dile aktarılan sözlü anlatımlardaki boşluklar, değişiklikler zamanla bu söylencelerin de teyid edilme gerekliliğini ortaya koymakta. Şimdi bizim de kendi ailemizle ilgili anlatıların gerçekliğini test etme imkânımız olsa belki de anlatıların yarıdan fazlası gerçeklerden kopmuş bilgilerden ibaret kalacak. Bu çalışma bir bakıma onlar için bilgilerinin veya hikayelerinin kaynağını resmî belgelerle, resmi makamların tesbitleriyle doğrulamış ve tazelemiş olacak. Belki Roza ve Âsım konulu yeni bir roman yazılacak.